

ab eo semen et lac gratiae non accipit, ut opera bona parturiat; aut si acceperit et pepererit, ea factet et nutriri: ubera enim anime arent, id est succo gracie et spiritus destituta sunt: unde proles, id est opera bona grandescere nequeant, sed tabescunt et evanescunt. Idem maxime locum habet in predicatoribus, Prelatis, Confessariis, aliisque qui animas Deo parere satagent. Dum enim puro zelo glorias Dei et salutis animalium id faciunt, florem filiorum spiritualium copia et fructu: dum vero se, puta plausum, lucra, aut commoda atque patuntur, mox matrix eorum sterilescit, et ubera arescant, ut nec filios in spiritu gignere, nec si quos generint, alere et promovere possint. Hoc est quod ait Christus: «Si aut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi mancerit in vite; sic nec vos, nisi in me manescitis.» Et mox: «Si quis in me non mancerit, mitteretur foras sicut palmes, et arescat, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardent, a Iom. xv. 6. Omnis enim succus vigorum gracie, qua spiritualiter vivimus, vegetamus, crescimus, et fructificamus, derivatur a Christo quasi a radice et humo. Vide S. Gregorium, hom. 17 in Evang.

Præclare S. Bernardus, serm 31 in Cant.: «In gratitudine, inquit, inimica est anima, exinanitio mercitorum, virtutum dispersio, beneficiorum perdito. Ingratitudine venus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordie, fluentia gracie.» Idem, tract. De Interiori domo, cap. xli: «Superbia, inquit, sicut est origo omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Solus superbia contra cunctas animi virtutes se erigit, et quasi generalis ac pestifer morbus omnes corrumpt.» Idem, serm. 34 in Cant.: «Argumentum superbiae, privatio est gracie.» Ex adverso, argumentum humiliatis, est copia gratiarum. Si quem ergo videris privari grata et donis suis, scias eum esse superbum: si vero aliquem videris iis abundare et crescere, scito eum esse humilem. Humilitas enim est mater et conciliatrix donorum, quorum dissipatrix est superbia: Deus enim humiliabit qui dicit, quam superbis aufer.

43. OMNES NEQUITIÆ FORUM IN GALGAL (1). — In Galgal enim israelitæ abiecerunt omne regnum dei, tam politicum quam sacrum. Politicum, quia a Deo regi nolentes, in Galgal peferrunt a Samueli dari sibi regem, qui proinde dedit eis Samulum, Sacrum, quia in Galgal statuerunt idola, quæ spreto Deo, coleruntur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo, Lyranus, Vatablus et alii. De Galgal vide dicta cap. iv, 29.

QUA IN EXOSO HABIT ZOS. — Hebreum 12 hi, id est quia, saepe non causam significat, sed effectum est, et ornatum causa additur, imo subinde significat. Ita capitul his: q. d. «Quia, »

(1) Post interlocutionem Propheta Dominus ipse loqui pergit, et ne cum Ephraim nimis sovere agere videatur, causam sujici gravissimum, quia induxit tam graviter in eum animadversum. (Ackermann.)

id est idecirco, ibi crepi eos odio habere et aversari. Ita Ribera, a Castro et alii.

DE NOME MEA EJICIAM EOS. — Puta de templo, ut expreat Chaldeus, vel politus de terra sancta, quae tota erat quasi una domus et familia Dei, in qua sub eius auctoritate et protectione securi et felices degabant Israelite, quasi filii sub parentis cura, unde in eam habebant nomen Israelia et populi Deli: ibi quoque Deus suos Prophetas, quasi paterfamilias ad eos eruditos et formandos mittebat. «De domo ergo mea ejiciam eos, ut alieni a me abeant captivi ad gentes, et idola, quæ coleruntur. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Lyranus, Arias et alii.

NON ADDAM UT DILIGAM EOS. — Id est, non amplius diligam eos, ut veritatis Vatablus. Nam, ut sequitur, et ut ait S. Hieronymus: «Abieci eos Deis omnium Prophetarum, quia non audierunt eum; et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non credentes, non principem, donec ad Christum converterantur.»

OMNES PRINCIPES EORUM RECEDENTES, — q. d. Omnes aeges Israel a primo Jeroboam usque ad ultimum Hosee, a Deo ad vitulos aureos recesserunt.

16. PERCUSSUS EST EPHRAIM, RADIX EORUM EXSICCATA EST. — Comparat Ephraim arbori, prius frondibus et fructibus luxurianti, postea percuessore aurigine et arescenti, quod radix ejus siccata sit, ideoque fructum producere non valenti, q. d. Ephraim, id est populus Israel, insta arboris percuessus et arescentis in radice, paucos vel nullos profert fructus, id est filios. Patet ex sequenti. Unde Chaldeus verit: *Donus Israel similes sunt arbori, ejus radix urende percuissa esse dorsum, et siccator folium ejus sursum, fructum non facit.* Porro radix Israel accipi potest fecunditas illi a Deo indita, cum Ruthino et Lyrano, vel regia potestas, sive reges, et principes, cum Theodoro et Theophylacto. Hi enim instar radicis sustinabant, et vegetabant totum populum. Unde Arias apposite: *Radix, inquit, est rex, truncus est regnus, Ephraim, folia et rami esterne novum tribus, q. d. Ultimus Samaria rex (qui est quasi radix), puta Hosea, cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quia est quasi truncus arboris, vastabit a Salmanasar: unde ab eodem mox vastabuntur esterne omnes (quae sunt quasi rami) ut plane arescat, utpote siccata radice, regnum et res publica Israel; adeo ut, etiam si aliquis exqueratur, interficiam amantisima, »vel, ut Vatablus et alii vertunt, desiderabiliter, uter eorum, id est charissimos filios, qui erant eorum desiderium et deliciae; unde Chaldeus verit: Interficem viscerum eorum pulchritudinem. Proles enim sunt parentum pignora, et quasi viscera.*

Mystic, radix regni et republie est Deus; hic enim regnum et republie sustentat, auger, florete et fructificare facit. Ita S. Hieronymus, qui rursum per radicem accipit Patriarchas Israeli,

puta Abraham, Isaac et Jacob. Hi enim licet in se vivi, aridi tamen, et quasi morti, erant sue subiecti degeneri, puta Israeli idolatrii; quia eos aversabantur, nee eos merito et prece sua juvabant.

17. ABIECI EOS DEUS MIEUS (non illorum): QUA NON AUDIERUNT EUS: ET ERUNT VAGI IN NATIONIBUS. — Hoc est quod deplorat Jeromias Thren. 1, 8:

*Etherei scelus hoc agre tult ira mariti,
In quo suam vetutem te remare domini.
Inde vaga, huc illuc incertis sedibus erras:
Nulla ubi domus est, cum sit ubique dominus.*

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, comparat Israelem viti frondosa, sed fructibus vacua, quod Dei opibus abusus sit ad avengendum cultum idolatriæ, ideoque minatur ei excidium, quodque idolum ejus, puta vitulus aureus, deficeret manus regi utori, scilicet regi Assiriorum; tantisque strages et orationes, ut dicturi sint montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos. Adhuc id jure fieri, quia priscum est hos Israeli peccatum, puta ea diebus Gabau, in quo pertinaciter persistit, quod non nisi excidio castigari potest. Secundo, vers. 11, comparat eum vitulus amanti trituram, id est, fruges et opes, unde ait: *Hacenus arastis impudentem, iniuritatem messuistis; nunc sapite, ac seminate in justitia, ut metatis in ore misericordie. Deinde horitur ut novale cordis sui innocent, et preparant ad gratiam quam affert Christus, justus doctor auctor. Denique, vers. 14, si in impietate persistit, minatur quod Bethel, id est, idola Bethel perdet eos sicut Beth Arbel, id est, domus Gedeonis, perdidit Salmana cum Madianitis (1).*

1. Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicati altaria, juxta ubertatem terræ sue exuberavit simulaeris. 2. Divisum est eorum, nunc interibunt; ipse confringit simulacra eorum, depopulabit aras eorum. 3. Quia nunc dicent: Non est rex nobis: non enim timemus Dominum: et rex qui facit nobis? 4. Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fodus: et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. 5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samaria: qui luxit super eum populus ejus, et redditus ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. 6. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ulteri: confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua. 7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumanter faciem aquæ. 8. Et disperdenter excelsa idioli, peccatum Israel: lappæ, et tribulus

(1) Totum hoc caput, ut recte observant post Sanctum Rosmuller et Ackermann, in enumerandis peccatis Ephraimitarum, illorumque propriebus supplicium amplificando versatur. Vaticinium regnante Hosea, cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quae est quasi truncus arboris, vastabit a Salmanasar: unde ab eodem mox vastabuntur esterne omnes (quae sunt quasi rami) ut plane arescat, utpote siccata radice, regnum et res publica Israel; adeo ut, etiam si aliquis exqueratur, interficiam amantisima, »vel, ut Vatablus et alii vertunt, desiderabiliter, uter eorum, id est charissimos filios, qui erant eorum desiderium et deliciae; unde Chaldeus verit: Interficem viscerum eorum pulchritudinem. Proles enim sunt parentum pignora, et quasi viscera.

Secundo, prædicto peccata culpa correspondente, primo, destructionem idolatrias, per vitulum abducunt, sacerdotem et populum afflictant, 5, 6; secundo, alabatores regi et regis, 7; tertio, eversionem et vastitationem sacrorum, ac populi desperationem, 8.

Tetarto, comparationem facit operis cum pena: primo, referunt indulgentia facta Gabauis, quorum reliqua romanentur in populo et regione, nec nisi posse diplopia victoriani subiecti fuerant, 9; secundo, statuunt pena abelia Arbel, oppidum maxime probabile est esse Arbel Gattæ, durata in Salmanasar, cum primam in regione Israellitarum invasionem fecisset. Quid? quod ex vers. 6 colligi potest, in locum orationem emissam esse tum demum, cum Hosea rex in auxilium Soi, Egyptorum regem, vocasset: cf. etiam vers. 4 et 13.

Primi, queritur Deus, quod quidquid facilius et viarium, in modum cultum et honorem effusus contulerint, scilicet primo, aliossum prosperitatis in multiplicatissimum idolatrias, 1; secundo, hypocris et discordiam, 2; tertio, contemptum Dei et regis, 3; quartio, pravitatem

ascendet super aras eorum : et dicent montibus : Operite nos ; et collibus : Cadite super nos. 9. Ex diebus Gabaa peccavit Israel, ibi steterunt : non comprehendet eos in Gabaa praelium super filios iniquitatis. 10. Juxta desiderium meum corripiam eos : congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas. 11. Ephraim vitula docta diligenter tritum, et ego transivi super palechristudinem collis ejus : ascendat super Ephraim arabit Judas, confringat sibi sulcos Jacob. 12. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiae, innoveat vobis novale : tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam. 13. Arastis impietatem, iniquitatem inessistis, comeditis frugem mendaci : quia confusis es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. 14. Consurget tumultus in populo tuo : et omnes munitiones tuae vastabuntur, sicut vastatus est Salmana a domo ejus qui judicavit Baal in die preli, matre super filios allisa. 15. Sic fecit vobis Bethel, a facie malitiae nequitiarum vestrarum.

1. VITIS FRONDOSA ISRAEL. — Pro frondosa heretica est *bokē*, id est evanescens; quia scilicet setotam in frondes evanescit, in easque succum suum exhaustum et evanescit, ut nil, vel parum supervis quod in fructus et uvas transferat. Unde Chaldeus et Vatabulus vertunt: *Vitis vacua, vel dissipata, id est succo carus et laurore. Sic Nahum II, 2,* dicitur: « Vastatores dissiperunt eas ; » hebreo eleganter *bekām bokēm*, id est evanescentes evanescunt eos, hoc est predatores predati sunt eos. Hinc et *Aquila*, « ait S. Hieronymus, *bokē* interpretatus est *bōkē*, quam nos aquosus vel *rasū* possimus dicere, eo quod vini predicti sanguis. Symmachus, *dispergitur*, que tota in frondibus creverit; vites enim que putate a vinatore non fuerint, in flagella (id est palmite) frondes que luxuriant, et humorum quem debuerant in vino mixtare, vana frondum et foliorum ambitione disperidunt. Tali fuit Israel crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agriculte Deo. »

Addit deinde aliam, immo contrariam interpretationem: « *Vitis*, inquit, *frondosa*, sive *juxta Septuaginta*, *vacuariæ*, id est bonas habens propagines et flagella fructifera, multos botros attulit ; et *avarum* fecunditas ramorum magnitudinem conquirat, sed haec que prius tali erat antequam offendit Deum, postea abundantiam fructum vertit in offense multitudinem ; ut quanto plures haberet populos, tanto plura addicaret altaria, et abundantiam terra numero vinceret idolorum (4). » Hac deinde more suo troppo longius monachus, *ab aliis non distinguendis* *ad aliis* novo incepit peiores esse quam prius, praelet eos spe sua frondosus esse, propter duplicitem rationem primam, quia in cultu et religione sequuntur sua consilia alteram, quia confidunt in multitudine milium sororum, 12; sciunt sicut munitiones dejecte, et Salmana cum matre ac prolixi a Gedone occiso ac delectu suis, 14; sic Israeli propter peccata fiet, et quibus fato celeriter, 15. (Alius huius versus interpretatio datur, quam supra ex Mauer indicavit, et ad vers. 14 indigitabilitatem.)

(4) Respiratur juxta hunc sensum, inquit Rosenmüller et Ackermann, florens reipublice Israelitam status sub Iacobino II, qui fines imperii dilatavit, terminos ejus restituit, ejus partem a Syria ablatam recuperavit, IV. reg. xv, 25.

pologice apposite adaptat hereticis : hi enim similes, imo peiores sunt idolatrias.

Ratio hujus diverse, immo contrarie versionis et explicacionis est, quod *bokē* idem sit quod *vacua* se. Jam autem vitiis se evanescere potest in frondes stolas (ita ut nil, vel parum possit suppeditare fructibus, et uvis), aut partim in frondes, partim et magis in uvas, itaque erit frondosus, simulque fructifera. Sic Israel olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id est affluens ruris uis et fructibus, ergo ac hoymibus, juxta hanc Psalm. LXXXV: « Extulit palmites suos a mari usque ad mare, » tunc pietate, Dei unita, bona que operibus, ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Sic aut Isaías cap. v, 7: « Vinea Domini exercitum, dominus Israel est : et viri Iudei genitio deliciabilis » ; unde « fructus adquiritur est ei, » id est fructus ejus respondit palmitum, id est familiaram, multitudinem ; toti nulli fruges, quot numero incularum aliendo sufficiunt.

Verum prius verisimilis est, *bokē* enim propri evanescere so, id est vacuum et evanescere, ut verit Septuaginta, Aquila, Chalcidus et Vatabulus, quin et Septuaginta. Nam *evanescere* idem est quod bonas habens palmites, surculis luxurians : *vacuariæ* enim in Theophrasto, Colonna et ali vocantur palmites et pampini viti, vel fasciculus sarmentorum viti, unde ex eo fieri *vacuariæ*, id est virga centurionales, quibus scilicet centuriones eredant milites delinquentes. Hinc Chaldeus vocalitem centurionalem : lego enim Romana sanctum erat, ut *vives* non *virges* coederentur, sed *sarmatianæ* *vines*, teste Livio lib. LVII. Hoc facti quod Plutarchus in *Appellathem*, et ex eo Valerius Maximus, lib. VI, cap. 77, scribunt, Populum Legam a Romani missum ad Antiochiam Ephesum, ut unum iubetur recessere ab Egypto, nec pugnare Ptolemaeos, cum Antiochus morum faceret, deliverans quid esset responsurus, Antiochum *zōmē*, id est virga, circumscriptissime, sicut dixisse: Non exhibe hoc circumscriptionem in strategiis dimicando, contra bellicos et republibus victoribus suis in felicem statum redire.

cule, nisi responsum des mihi et Romanis, *vakuz-*
-*vakuz* ergo idem est quod frondosa et pampinosa. Itaque de hac vinea in frondes evanescenti, id est de Israele in opes bonaue terrae effuso, ait: « Fructus adequatius est ei, » id est eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum et sarmentorum lascivia, scilicet nullum serum et solidum, quia totus abiit in frondes et sarculos, totus terrenis bonis inlinans, isisque et prolixi luxurians, atque ea idolis accepta referens sprevit Deum, itaque nullum pietatis, timoris Dei et sanctitatis fructus dedit; non uvas religiosas, sed labruscas protulit idolatrias; ita S. Hieronymus, Vatulus, Arias, Prado in *Ezech.* cap. xv, 2; fructus enim respondens et adequatus viti frondose, sunt frondes et labruscae. Unde Vatulus vertit: *Po-*
netus vel affectus fructum q. d. *Non, nisi folia-*
tum et Antilum; ali: *vertunt: Fructus medietar-*
illi, id est fallit eum et frustrabilis sunt spe. He-
*breum enim *vakuz* iaceat, id est *vakuzatus* est,* si a *vakuz* separatur, id est alienum, deducuntur, si-
-guificant *medietaris.* Alii: *Arabicus Alexandrinus* vertit: *Vitis fronda holana ramos est Israel;* multi sunt fructus ejus in templis eorum, puta nullae in aliis victimae et impieates; *Arabicus Antiochenus:* *Israel quasi vitis ferilis, et fructus ejus fasti-*
lis est ei; Syrus: *Vitis pampinorum (pampinosa)* *Israel,* que *fructus secundum multitudinem* *fructum ejus, multiplicaverunt altaria.* Juxta hoe Sanchez sic explicat, q. d. *Israel quasi vitis, uti* frondes, ita et fructus multos protulit, et opibus abundavit, sed has omnes suis idolis impedit, phares impensuris, si plures habuissent. Alii, q. d. *Vitis evanescere* id est dementia Israelem. Nam a fornicate et vino auferunt cor, cap. iv, 11. Si Jeremias, cap. li, ait, *ebokētu*, id est evanescere terram ejus. Chaldeus hoc ad captivitatem refert; vertit enim: *Vitis vastata est Israel,* quia ex plantata cum *leyam exasperatur:* et *fructus respondet ei.* *Nam onera ejus mala facient et ex-*
sultet. Vitis ergo vastata similiter fructum ferat, scilicet exsuum et captivitatem.

Allegorice, vinea est Ecclesia, et tropologicamente unusquis fidelis, idque *primo*, qui antiquis preseruum Patriarchis, potissimum premium erat vinea. Haec Nox a diluvio plantavit vineam, Gen. cap. ix, 20. Sic Deus Israelitis in terra promissa promisit vineam, *Bouter*, cap. xi, 11. Sic sponsa, *Cant.* vii, 42, hereditatem suam vocat vineam: « *Vinea, ait, mea coram me est,* » q. d. *Mibi carissima est et vicinissima, in ea vel iuxta cam dego, illa oculis meis semper obversata.* Solabant enim veteres, uti et moderni, in alio domus ad jacum plantare vineam, ad umbram et ad amenitatem. Est enim vinea quid medium inter horum et agrum: nam hic quiescens est, illa deliciosa; vinea est questus et delicia.

Secundo, « *qua vinea maxime fructuosa est,* » tum quia vinnum fert, quod Deum lefftificat et homines, *Jude.* cap. ix, 13; tum quia nulla arbor

vite feracior, si ejus tenuitatem species; tum quia multa vinea bene exculta copiosum dant fructum, uti fuit illa de qua Cato, quae ex singulari jugeribus dabat decem vini culos. « Efficaci exemplo, » at *Plinius lib. XIV, cap. iv,* non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum littus Indicum uerba merces petidas, quam solidum ruris laren. « Hinc Sapientia sese depredecans : » Ego, ait, quasi vitis fructificavi, *Ecli.* cap. xxiv, 23. Talis vitis mitis. Polycarpus, discipulus S. Joannis Apostoli, christianorum in Asia doctor, pater, et dux ad martyrium, de quo proinde vere Poeta :

Fructificat, Polycarpus, Deo, more, ore et amore :

A fructu merito nomen et omnia habet.

Nimirum polycarpos poscit, amat et provehit Deos, non polyphylos, fructiferos, non frondosos. Denique vinum quod profert vitis, ita vinea hominis reficit et recreat, ut non tantum lac secum, sed lignum vite, imo vita hominis dici possit.

Tertia, quia vinea jucundissima est, sive ordinis vitum, sive pampinos, sive boitos vernaculos et rubescentes species. Quocirca sponsa sponsum ad ambulandum per vineam invitat in Canticos. Denique musti ex uvis recenti expressi fanta est, ut lagena et vasea sepe diffingunt, ut homines non tantum ebrios, sed et mentis impotes, et quasi amentes officiat.

Ita Ecclesia et anima fidelis, *primo*, est praedium Dei charissimum; *secundo*, fertilissimum bonorum operum; *tertiu*, amenissimum; *quarto*, efficacissimum: licet enim exterior instar ligni viti sit vitis et despacta, interior tamen habet suorum vivificum, puta spiritum Christi, quo laetigunt et quasi emorbi reviviscunt, incalcent, aliosque Dei amorem inflammant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo est vinum germinans virginis, id est castos et immortales: virgo enim, vivido roseoque colore florescens, juventu nunquam senescens et immortalis vite est symbolum; ita Prado, loco citato. Et S. Bernardus, serm. 63 in *Cant.*: « Viro sapienti, at, sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia: nil quippe incultum desertum vinea in se sapiens dereliquerit. » Et mox: « Cui virtus viti, cui actio palmarum, cui vinum testimonium conscientiae, cui lingua torcularum expressionis, sermo, cogitatio, conversatio, » et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei adiutoria est, et vinea Domini sabat? ». Vinea ergo haec non tantum frondosa, sed et florens, fructifera et vinosa est. Idem, serm. 65, Ecclesiam vocal: « vineam grandem nimis, Domini plantat manu, redemptam sanguine, rigatam verbo, propagatam gratia, fecundatam spiritu. Et *serm. 60:* » Si vineae anima dös, opus, odor, opini est, fructus quid? martyris. Et vere fructus viti, sanguis est martyris. Quidni mustum rubens probatum, pretiosum, plane de vinea Sorec, torculari

passionis expressum? Denique vide eundem lib. *De Passione Domini*, qui totus est de mystica hac vite et vinea. Explicas enim illud *Joan. cap. xv.*: «Ego sum vitis vera;» doceat Christum esse veram vitem, cuius proinde precisionem, circumfessionem, vineulas, culturam et speciem Christo accommodat. Deinde, *cap. viii et seqq.*, *septem vites* hujus folia mystica recenset; mox *cap. xi*, ejusdem flores: «Habuit, inquit, vitis ista vera non unius, sed omnium florum speciem, violaceam humilatis, illum castitatis, rosam patientie et charitatis, et florem abstinentiae, quem crocum appellamus.» Et hoc dicitur in *Cant.*: «Felicite me floribus. Aperte me malis, quis amore languo.» Et: «botrus Cyperi dilectus meus mihi in vineis Engaddi.»

SECUNDUM MULTITUDINEM FRUCTUS SUI MULTIPLICAVIT ALTARIA. — *Fructus* vocat frondes; non enim uvas, sed frondes proferbant hanc vitis, ut paulo ante dixi: per frondes intellegit filiorum frugumque copiam, q. d. Quanto plures habebat cives et opes Israel, tanto plura adflavat idola et altaria; quia instar vitis frondosae, in ea lotus effluxit: ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Chaldaeus, Lyranus et Vatablus. In hebreo est elegans paronomasia inter *תְּבִיבָה tob*, et *תְּבִיבָה hetib*, q. d. Secundum bona terra fecerunt boni idolis, quasi earum largitoribus, ut quo plus honorum ab illo se accipere putabant, eo plus iis impenderent. Sic aut deo frugum Virgilii, *eclog. vii.*:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si futura gregem supplerem, aureus es.

Hoc est quod subdit hic Propheta: «Juxta aber-talem terrae exuberabit simularis.» Ita impul Diu redundat mala pro bonis, et beneficia ver-tunt in maleficia, ac fruges in gladios, divitias in vita, quibus contra auctorem eorum pugnant pro diabolo.

2. DIVISUM EST COR FORUM. — Hebreum, *divisit cor eorum*; Septuaginta, *divisit corda sua*, quia sci-licet Israel, puta Samareti, separauit mentem suam, *primo*, a Deo Digne lege, ait Chaldaeus et Theophylactus; *secundo*, a sese invicem, q. d. Animis et odiis inter se dissident, ac si hi hec, illi illi idola, alii alia inducerent concurant. Ita S. Cyrilus, Theodoretus, Albertus et Hugo. Simili modo inter hereticos perpetua videmus schismata et jurgia, que pari superbia. Cum enim fastu timent, nolunt aliorum heresies sequi esseque eorum discipuli; sed ipsi novorum dogmatum auctores et magistri esse satagunt. Porro Hugo putat hic notari schismata inter Iuda et Israel, sive inter Roboam et Jeroboam, ac consequenter inter Deum et vitulos aureos: hos enim coluit Israel, illum Juda. Verum hoc remotius est: vicinus S. Hieronymus, Haymo et Albertus putant hic significari schisma inter Hosee ultimum regem israel, et populum, dum populus vitulos,

rex Deum colendum censeret: sed hujus schismatis in Scriptura nulla est mentio; imo de Hosee rege dicit *IV Regum*, cap. xvi, 2: «Fecitque malum coram Domino,» quia, ut videtur, coluit vitulos aureos, non Deum. *Tertio*: «Divisum est cor eorum in seipsis,» dum partem eius Deo, partem idolis dare volunt. Cupiunt enim tam Deum, quam idolum colere, ut utrumque habeant propitium, ut patet *IV Regum*, cap. xvi, 33. Ita Lyranus. Si Romani celebant deos omnium gentium, ut omnes haberent propitiis et fave-tes, ne, si quem negligenter, eum contra se concitarent; uti Trojani, colende Venerem, concitarent contra se Junonem; uti narrat Virgilius, *I Aeneid.* Putabant enim inter deos esse lites et bella, uti sunt inter homines.

NUNC INTERBUNT, q. d. Idecirco jamjam ex-scedentur et desolabuntur, ut vertent Septuaginta; divisio enim et schisma est causa ruine et interitus. Verum enim est illud Christi: «Omnis regnum in se dividitur desolabitur.» Secunda, cum Chaldaeo, Aria et Vatablo verti potest: *Nunc delinquent*, q. d. Insigne delictum et enorme flagitium est, hec cordis eorum divisio a Deo et proximis, imo a seipso. Hebreum enim *מִתְּבַדֵּל* est delinquere, et desolari, sive excendi et interire significat.

IPSE, (scilicet Deus), CONFRANGET (per Assyrios) **SIMULACRA FORUM** — Israelitarum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Albertus et Vatablus. Hebrei enim *sæpe* suppositum subdilecent, et ex circumstantiis subintelligunt et supplendunt relinquent. *Secundo*, ipse, id est *ipsum*, scilicet cor divisum: *כַּל leb enim*, id est *cor*, Hebreis est masculini generis, deque ac ipse: vel certe ipse, scilicet Israel, qui divisit cor suum, ut habent Hebrei, q. d. Ipse dissensus animorum, ipsa discordia, ipsa schismata et factiones per-dent eos, tradentur hosti, qui simulacra, aque ad domos et urbes eorum everget. Ita a Castro. Unde sequitur:

3. QUA NUNG DICENT: NON EST REX NOS, etc. — *q. d.* Cum viderint adventare Assyrios, ac Samarium obsidere, nec Hosea regem suum posse eis resistere, tunc dicent: Non est rex qui nos possit tueri; rex noster perinde est, ac si non esset rex, idque juste accedit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, sed idola. Deo enim, qui est Rex regum et Dominus dominantium, ita, quis mortalis rex juvare et salvare poterit? Ita Lyranus et Vatablus. Unde *secundo*, S. Hieronymus, Theodoretus et Albertus exponunt, q. d. Cum Hosea rex eis ieter ab Assyris, dicit Israel: Jam orbi sunt regi, quia Deum regem reliquimus (1). *Tertio*, a Castro, q. d. Deus

(1) Mangeris haec verba, ad præsens tempus, et ipso referat, et a non est rex nobis, » de Hosea rega a Salma-nare in vincula conjecto intelligi: *Jam enim dicunt: Non est... et hic noster rex quid poterit facere pro nobis*, ut-pote captus et in carcere adiudicatus? Quæ interpretatione

qui solet nos regere, resquuntur noster, nos deserunt; quia non contumus eum: quid ergo opis nobis conferat Hosea rex miser, et ruina proximus? Denique Hugo et Arias exponunt, q. d. En regnum Israel: quod invito Deo instituimus, iam succidimus est, quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis profuit, aut proderit, quod nos secum trahit in ruinam?

Moraliter, dicunt hic res publicae et reges omnem eorum potentiam esse imbellem et invalidam, nisi Dei cultu et ope fulciatur. Hoc propheta Salomon, *III Regum*, cap. II, 24: «Vixit ali, Dominus, qui firmavit me, et collocavit me super solium David patris mei.» Et Davidi ait Deus, *Psalm. LXXXVIII*, 36: «Semini juravi in Sancto meo, si David mentiar: semen eis in eternum manebit. Et thronus eius sicut sol in prospectu meo.» Quocirca David morem Salomonis hec ultima dedit monita: «Ubi custodiae Domini Dei tui, ut ambules in viis eius, etc., ut confirmet Dominus sermones, quos locutus est de me, dicens: Si custodiuerint filii tui vias meas, et ambulaverint coram me in veritate in omni corde suo, et in omni anima sua, non auferunt tibi vir de solio regis.» Quinimum Moses moriturus, ex ore Dei de regibus ita sanxit, *Deuter. cap. XVI, 18*: «Postquam sederit (rex) in solo regni sui, describet sibi Deuteronomium, etc., legente illud omnibus diebus vite sua, ut discat timere Dominum deum suum, et custodiere verba, ut ceremonias eius, etc., ut longo tempore regnet ipse, et filii eius.» Nec ipsum eterna Sapientia edidit, *Prov. vir. 15*: «Per me reges regnanti. Hinc de Josephat pio regre dicitur *II Paral.* xvi, 3: «Fuit Dominus cum Josephat, quia ambulavit in viis habuit patris sui, etc. Confirmatrix Dominus regnum in manu ejus, etc., factaque sunt ei infinita divitiae et multa gloria:» Haec de causa Azepetus recte monuit Justinianum Imperatorem, uti refert Baronius tom. VII in *Justin.*: «*Postquam*, inquit, imperi cum a Deo suscepisti, cogitato quibusnam modis placuisse ei qui id tibi dedit, cumque omnibus hominibus in eo sis prelatus, præ omnibus eum honorare festina.»

ET GERMINABIT QUASI AMARITUDO JUDICIUM SUPER SULCUS AGRI. — *Pro amaritudo* hebrei, *אֲמַרְתִּי roq*, quod significat venenum amaritudinem, resque venenatas et amarissimas, uti est *fel*, *virius serpentum* (unde Chaldaeus vertit: *Caput serpentum maleficorum*), *coccyntides*, *absinthium*, etc. Septuaginta vertunt, *germen*, scilicet amarum et noxiun. Sensus ergo est, q. d. *Judicium*, id est supplicium Israëlis, *a germinabit*, et prodibit *quasi amaritudo*; id est amare et noxiæ herbe, v. g. *absinthium*, «super sulcos agri, ubi copiosus germinant, utpote terra soleata et elaborata; q. d. Ut noxiæ herbe copiose germinant in terra culta; ita copia suppliciorum ger-

duabus de causis rejicienda est, quarum una est, quod nondum ad extrema ventum esse ostendunt vers. 10, 15, et alii; altera, quod quædammodum quoniam vers. 2 legitur, «nunc interbunt, a sunt minitantes debent et hoc que vers. 2 habentur. (Maurer.)

(1) Commodo, inquit idem, haec verba ad fidem Salma-nare non servatam et fadus cum Soo rege Egypti factum possunt referri. (Maurer.)

minabit in Israel, qui in agro tam terrae quam cordis duxit suloos non pietatis; sed impietatis: hisce enim cor suum sulcavit, id est studiose et data opera peccavit, sculptando et colendo idola, ac Deum deique legem et minas sprenendo; idque ex eo quod credit pseudopropheli discentibus eum, si id faceret, fedusque cum idolis feraret, tutum et securum fore ita Theodorus, Theophilactus, Arias, Vatabulus et S. Hieronymus, qui et ad hanc amaritudinem supplazunt: « Ut qui seminaverunt copiose in gaudio, copiose metant in lacrymis; qui riserunt, flent; qui habuerunt consolationem, lugantur. Aliud ad manus et exortationes Mosis, Deut. cap. XXIX, 18: « Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor aversum est hodi a domine. Vacat et serviat illis dilectorum gentium, et sit inter vos radix germanans fel et amaritudinem. Cumque audierit verba iuramenti hojus, benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit nubi, et ambulabo in pravitate cordis mei. Et dominus non ignorat ei: sed tunc quam maxime furor ejus fuisse. Iuxo hasce misio in Israele jam impendit Osee hic praedicit. Secundo, « judicium », id est vindicta, « super sulcos agri », accipi potest sterilitas inducta agri, q. d. Deus puniet vos agriorum sterilitatem, ut haec sulci et seminati non proferant vegetem, sed polnis spinas, tribulos, lilia, herbasque ameras et venenatas (1).

5. VACCAS BETHAVEN COLVERUNT HABITATORIS SAMARIE. — Bethaven, id est Bethel, Bethel enim, id est dominus dei, dicta est, ubi visum ibi a Jacob Deum soles maxima. Eadem deinde dicta est Bethaven, id est domus iniquitatis, vel idoli, ab vitulis aureos quos ibi adorantes propulsit Jeroboam. Vacas ergo, sive juveniles, vocat hodie vitulus. Unde Septuaginta hic vertunt, vitulum; et de eo mox sequitur: « Quia luxurit super eum (vitulum) populus ». Pro quo nota: Vitulus hic fuit Apis, sive Serapis, deus Egyptiorum. Hunc enim cum Egyptius coluerunt Hebrew degenes in Egypto, ideoque deus, ut eos ab hoc idolo avelliens, iussit Mosi ut eos educeret ex Egypto in Sina: ubi enim Moses, accepturus legem, diutius cum Deo huc in monte, mox populus volens redire in Egyptum, Apis, puta vitulum aureum, quasi ducem via sibi clavavit, Ezech. cap. XXXI, 4 (2).

Tropologicus, peccator quicunq; abdomini, ventri et venere indulget, sicut vitulus et vacas festivitatem, cum hisque vitaliter, sicut quasi vitulus. Sicut enim vituli et vacce stupidi sunt; putule, jugum subiecti, terram arato subiungunt et collum oneri supponunt; ita et canales stupidi sunt mente, lasciviant, labores maximos subiungunt, ut suis deliciis fruantur, onus gravissima sunt.

(2) Quod a sequore sanx vitulus vocatur levius, inquit Bochartus, Hieroz. tom. I, pag. 362, posuit ad contemptum pertinuisse, ut illud Romani (Virgili): « O vero Phrygia, nec enim Phryges; » neque diuimus quod illud οὐδὲν πεπάσχεται (contemptus) genus multum variorum apud Hebrew, qui deorum sexus nesciunt. Primitio in Dicitur consenserit berth, Judic. v, 33, et Astore, I reg. xi, 5, 33, quamvis revera apud cultores sicut pro deobus habetur. Feminino igitur genere vitulus vocatur idola Jeroboam, ut et magis constet, illa non posset haberi pro vero Deo, cujus deinceps nomina omnia cassata sunt. Haec tamen ratio parum per balitus Mauer videntur.

(1) Notatur pena et divinum iudicium contra impietatem istam, imagine desumpta a semine in terram concepto, quod suo tempore simile sili product. Seminarii Israelite in simili sua a Deo defectione herbas venenatas, que fuerint horrida peccata, inde necesse fuit, ut etiam erumperet germen venenatum, scilicet extrema calamitas et miseria, quia deus iudicio peccati iuratus est. Cf. Deuter. XIII, 8.

nus, sed plures exerisse vitulos patet, tum, lib. III Reg. cap. xi, 28, tum quia hic eos vocat vacos in plurali. Vacas ergo Bethaven, sunt duo vituli auri, quos fecit Jeroboam, unumque posit in Bethel, alterum in Dan, ita ergo, ex quo ac Bethel, vocatur hic Bethaven, id est domus idoli.

Nota: Scriptura hos deos nunc vocat cithas, nunc vitulas, vel vacas. Primo, quia Patris quos citavit Ezech. cap. XXXI, vers. 4, docent eos non esse integrus vitulos, sed tantum capi vitulina, ita ut Aaron Hebreis tantum confundatur capi vituli: unde an is mas esset, an feminis, putat an vitulus, an vitula, vix dignos poterat. Secunda, quia valde verisimile est, si e capite sexus digredi poterat, falsis vitulus potius quam vitulos, tum quia Jeroboam liberum est: illo dicit: « Hodie mares, inquit, eodemque mundo, ac vitulos universi Egypti immolant; feminas etimolare non licet, utpote Isidi consecratae. Num libidus simulacrum uulnus est bubulis putredinum cornibus, quemadmodum lo Graeci describunt, bovesque feminas omnes hideri. Azyli venerantur ex omnibus pecudibus longe plurimum; » tum quia hebrei recantur ἀγέλη feminine, id est vitulus, ut vertunt Septuaginta, III Reg. cap. xi, 28, ac Josephus, Alii. VIII Antiq. cap. viii; sive vacce, sive vituli. Noster hic Vacas ergo novellas accipe, id est vitulos adulatos, at potius adulatas; vitulus enim, uti et bos, asinus, equus, ovis, camelus, et cetera animalium nomina utrumque sexum, puta tam feminae quam marem significant. Itaque sententia videlicet prohibitis est: contraria tamen, scilicet fusce vitulum potius quam vitulam, non est improbabilis, eamque videntur sequi S. Hieronymus, Rupertus, Vatabulus et Arias. Ratio est, quia passim vocant vitulos, hic tantum vocatur vitulus aeternum. Apis ergo, sive Serapis, erat bos, vel vitulus corpore nigro, candida fronte, huius in tergo album notam vel maculam, ut dixi Ezech. cap. XXXI, 4 (2).

Tropologicus, peccator quicunq; abdomini, ventri et venere indulget, sicut vitulus et vacas festivitatem, cum hisque vitaliter, sicut quasi vitulus. Sicut enim vituli et vacce stupidi sunt; putule, jugum subiecti, terram arato subiungunt et collum oneri supponunt; ita et canales stupidi sunt mente, lasciviant, labores maximos subiungunt, ut suis deliciis fruantur, onus gravissima sunt.

(2) Quod a sequore sanx vitulus vocatur levius, inquit Bochartus, Hieroz. tom. I, pag. 362, posuit ad contemptum pertinuisse, ut illud Romani (Virgili): « O vero Phrygia, nec enim Phryges; » neque diuimus quod illud οὐδὲν πεπάσχεται (contemptus) genus multum variorum apud Hebrew, qui deorum sexus nesciunt. Primitio in Dicitur consenserit berth, Judic. v, 33, et Astore, I reg. xi, 5, 33, quamvis revera apud cultores sicut pro deobus habetur. Feminino igitur genere vitulus vocatur idola Jeroboam, ut et magis constet, illa non posset haberi pro vero Deo, cujus deinceps nomina omnia cassata sunt. Haec tamen ratio parum per balitus Mauer videntur.

et pene importabilia suscipiunt, frumenta pascuntur, et in terram et terrena projecti sunt. — Herodotus: Sed perperam, domum enim hoc fuit

Colosseum, — Hebrei est θύρα νοστρος, id est fiduciam puto vinitus aureus, qui negat esse ty-

timurum, hoc est coluerunt et vescendi sunt, ut usus Christi.

vertit Noster, Chaldeus et alii; nam et primus in in Consilio Ezechielis (Ezechielis) cap. x, ex confundetur ISRAEL Dei significatio venerationem et cultum Dei. Timor, quis voluntatis tua. — Hebrei θύρα μεταστοι, ergo hic est reverentia Dei ita S. Hieronymus, id est a consilio suo, ut vertunt Septuaginta, Va-

Theodorus, Haymo et alii, scilicet salles horum, et a comp-

Aliter Vatabulus, Arias, Pagninus et Clarius, q. d. Queres, quemam haec confusio, quis voluntatis, Samarite, videntes ab Assyris, vastam Bethel et liquidam consilium, Primo, S. Hieronymus,

vitulos suos pascunt, tunc quod et ipsi metu Theodorus, Theophilactus, Haymo et Hugo:

propediem similis elate vestigium. Septuaginta: Thaddeus, inquit, habent vitulas tunc a sa-

vertunt, morati sunt: Tunc enim significat pro- ditoribus fortis esse abitibus, et prius in eos et prie perciperunt, morati degredi: inde haec est demutus reposus. Nam igitur laetus populus

tempore necessitatis et angustie etiam vitulos anteriores et quia perigrinari pergebat, apud ex- teros et incognitos sumit, ut pavidus, hinc qui significat, quippe timet, pacet. Venunt ergo Septuaginta: et per vitulum doceas, et per πνων ειναι legum ipsi per erosioν (πνων) moratu- tur habitacles Suniam, huc et Vatabulus, vertit: Ad vitulum Bethuen concurrent Samaritan.

Quia LUX SUPER EUM POPULUS ELLIS (« Eum » scilicet vitulum, ut vertunt Septuaginta), talique quas ante πνων vocant hic, οντινον vocat, hi causas jam dicas: eti; quia vitulus substantiam tantum idoli, non sexum, non non enim significare, scilicet quod esset bos, sive vitulus, non equus, non hircus, non asinus (4). Sennerus ergo est:

« Lux, id est laetus, populus super vitulum dum sum, cum scilicet videbit eum ab Assyris capi, et captivum acri in Assyria. Lugebat, et adiutor eius, (puta scismaticos et custodes vituli ejusque templi, qui ante) ESCULTAVERUNT REGO- RIA ELLIS (cum ipse ab omnibus collectus), quia gloria hunc vituli) MAGNANT AB EO, ut additur.

6. SQUEMUS ET IPSE (vitulus) in Assur (Assyrium) DELATUS EST, MUNIS REGI ULTORI. — Septuaginta: Et ipsius vicinorum deruerunt eam regi, q. d. Vitulum hunc capi vasa, quasi munera et senium insigne obtulerunt Assyri regi sicut. Nota prima:

To quia hic non causam significat, sed, evanescit, hebreum enim η λεπτη tantum consequente et ornatus, causa solito, idemque quod videtur, haec de cause, deinceps. Secunda, post τονιτρον, more Hebrew, subdatur relativum. Τονιτρον, asar, id est qui. Tertio, regem Assyriorum vocari ullorum, id est vindicem, Symmachus, βασιλευον, id est prasulem et defensorum, ob causam quam dodi cap. v, 13, Allegorico Torbitianus, lib. IV Contra Marcion, cap. XII: « Oseas, inquit, de Christo prophetavit: et vincere eum dicunt se-

me, inter quae nominis arbitrantur etiam vitulos, aurores, esse directos: et Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suscepserunt regi Israel, ut vitulos deauratos mittret domo regi Assyriorum, ut sic fratre corus latenter, quia ipsi furari vitulos au- reos, supposuerunt minor thesauratos: confusio

huius litteris indicatur; unde se placere exti- maverunt, inde vel innoxime bimandibulariter, et effundentes quibus sicut et miserant existimati- fulm non durto sacerdotibus, sed fratribus regum consilio, consilio hoc esse perfectum. Ad hunc quoque S. Hieronymus: et Legimus IV Reg. cap. xv, 49, regem Israel Mandalem regi Assyriorum Phil-

ippi talenta argenti mississe, uti preberet auxiliu, inter quae nominis arbitrantur etiam vitulos, aurores, esse directos: et Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suscepserunt regi Israel, ut vitulos deauratos mittret domo regi Assyriorum, ut sic fratre corus latenter, quia ipsi furari vitulos au-

reos, supposuerunt minor thesauratos: confusio

huius litteris indicatur; unde se placere exti- maverunt, inde vel innoxime bimandibulariter, et effundentes quibus sicut et miserant existimati-

fulm non durto sacerdotibus, sed fratribus regum consilio, consilio hoc esse perfectum. Ad hunc quoque S. Hieronymus: et Legimus IV Reg. cap. xv, 49, regem Israel Mandalem regi Assyriorum Phil-

ippi talenta argenti mississe, uti preberet auxiliu, inter quae nominis arbitrantur etiam vitulos, aurores, esse directos: et Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suscepserunt regi Israel, ut vitulos deauratos mittret domo regi Assyriorum, ut sic fratre corus latenter, quia ipsi furari vitulos au-

reos, supposuerunt minor thesauratos: confusio

huius litteris indicatur; unde se placere exti- maverunt, inde vel innoxime bimandibulariter, et effundentes quibus sicut et miserant existimati-

fulm non durto sacerdotibus, sed fratribus regum consilio, consilio hoc esse perfectum. Ad hunc quoque S. Hieronymus: et Legimus IV Reg. cap. xv, 49, regem Israel Mandalem regi Assyriorum Phil-

ippi talenta argenti mississe, uti preberet auxiliu, inter quae nominis arbitrantur etiam vitulos, aurores, esse directos: et Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suscepserunt regi Israel, ut vitulos deauratos mittret domo regi Assyriorum, ut sic fratre corus latenter, quia ipsi furari vitulos au-

reos, supposuerunt minor thesauratos: confusio

huius litteris indicatur; unde se placere exti- maverunt, inde vel innoxime bimandibulariter, et effundentes quibus sicut et miserant existimati-

fulm non durto sacerdotibus, sed fratribus regum consilio, consilio hoc esse perfectum. Ad hunc quoque S. Hieronymus: et Legimus IV Reg. cap. xv, 49, regem Israel Mandalem regi Assyriorum Phil-

ippi talenta argenti mississe, uti preberet auxiliu, inter quae nominis arbitrantur etiam vitulos, aurores, esse directos: et Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suscepserunt regi Israel, ut vitulos deauratos mittret domo regi Assyriorum, ut sic fratre corus latenter, quia ipsi furari vitulos au-

Dico ergo: Voluntas haec et consilium Israelis fuit, quod vitulum quasi numen suum elegerint, et Deo vero praeulerint, eique, non Deo, servire voluerint, sperantes eum ope se tutes fore ab Assyriis: sed confusi sunt; nam vastati sunt cum vitulo, qui ab Assyris captus et traxus, in dominum oblatus fuit regi ulorū, puta Salamanasar, qui ultus est defectionem Israelitarum tam a Deo quam a se, quod scilicet contra deum secum intum confugissent ad Sua regem Egypti. Ita Lyranus, Arias, Vatablus, Riba, a Castro et alii.

Tropologicus, S. Gregorius explicans illud S. Job cap. xxi, 46: *Constitut impiorum longe sit a me:* «Quod est, inquit, iniquorum consilium, nisi terrenam gloriam querere, eternam negligere? salutem temporalem cum danno interiori appetere, et dolores transitorios ad eternos genitus commutare.»

7. TRANSIRE FECIT SAMARIA REGEM SUMM. — Hebraice **נִדְמָה**: quod primo veri potest, excedit in Samaria rex ejus, scilicet rex Samaria, puta Ioseph occidetur in ea. Ita Vatablus. Secundo: *Similis est cum Samaria rex ejus spuma, que est in superficie aquarum,* q. d. Rex cum regno instar spume dissipabatur et evanesceret. Ita Arias. Tertio: *In silentium redacta est, vel obmutata est,* id est periret, dispergit, Samaria cum rege suo. Ita Forsterus. Quarto: *Noster passivum nidum accepit pro activo regnum dama, vel dimma,* id est excedit. Unde verit, transire fecit; Septuaginta abiecit; forte pro **נִדְמָה** nidum, legenter **מִדְמֵה**, id est impulsi, propulsi, propulsavit Samarium regem suum quasi spumam; spuma enim ab unda et fluctu proprii propelli dicitur, q. d. Samaria idola colendo transire fecit, impulsum in exitum regum suum quasi spumam. Suo enim scelere apud Deum meruit et effect, ut regnum suum cum rege ab eo excederetur, et transiret celerrime, evanesceret ut spuma aqua propulsat et dispersa a fluctibus. Rursus, q. d. Cum rex populo in idolatriam propenso obsecundaret; et hic sceleris avidus regi assentiretur et asseratur, fecit populus, quem aque multe representabant, regem suum perire quasi spumam ex natum; eam scilicet in seipso, velut in aqua consumens, perdens et evanescere faciens. Alter Sanchez, qui per regum accipit idolum, puta Moloch, vel vitulos aureos, quos secum periderunt Samarita.

Nota: Pro *spumam* hebreo est **חַסֶּפֶת**, *hetsep*, quod proprio significat ebullitionem et effervescentiam; inde fram ebullientem, inde bullam et spumam. Septuaginta verunt, **χρύσαντος**, quod Interpres *cremum* verit, puta sarmenta, stipula, omniaque ignis fomenta ad cremandum faculta, quibus fornax incenditur, vel torreum aliquid atque frigitur: a *frigido* enim vocatur **χρύσαντος**. Ita ex Columella et Plinio S. Hieronymus. Haec enim sarmenta, vel stipula, instar spume ab aqua propelluntur, et si accensa sint, ab ea mox

extinguuntur, ait Theodoretus. Symmachus vertit, **ερυζαντος**, volens ostendere fermentis olla superioris aquas, et in spumam bullasque surgentes, quas Graeci **ερυζαντος**; vocant, ait S. Hieronymus. Syrus verit: *Reicit Samaria regem suum quasi paleam, vel quasi testudinem* (pro ghelo enim alius punctus legi postest golo) *super faciem aquae;* Arabicus Antiochenus: *Desperxit Samaria regem suum quasi herbam super aquas,* v. g. algam; Arabicus Alexandrinus: *Sustulit Samaria regem suum sicut stupram, quae est super faciem (superficieum) aquarum.*

8. ER DISPENSERENTUR EXCELSA (altaria, sacella et templo: haec enim Iudei more Gentilium erigebant in montibus, locisque excelsis) IDOLI (puta vituli aurei in Bethel erecti, quod est) PECCATUM ISRAEL. — Peccatum vocat non actum, sed objectum peccati, puta idolatria.

ET DICENT (Israelites in exilio Samaria per Salamanasar), MONTIBUS: OPERITE NOS, — q. d. Tanta erit clades et cedes Israelitarum, tantus clamor, pavor et horror Assyriorum, ut qui portent, abdant se in speluncas et cavernas: qui non poterunt, optent montibus et collibus operari et contegi, ne hanc stragem videant et sentiant; «ut nemo futurus sit, ait Theophylactus, qui non malit obrua aut terra discendeat, aut repentina montium casu, quam mala ab hostibus admissa sustineret.» El S. Cyrilus: «Dicent, inquit, montibus, in quibus idola colebant: Cadite super nos, et anticipate crudelitatem babylonorum, et capitavitia extremam miseriam.»

Nola ad litteram, ut patet ex antecedentibus et sequentibus, haec intelligi de exsilio et calamitate extrema ac desperata decem tribum, cum ab Assyris exissa est Samaria. Ita S. Hieronymus, Cyrilus Ruffinus et alii. Allegorice vero hic dari typum calamitatis et excedit, tum Ierusalem per Tithum et Romanos, quae tanta fuit, ut in cryptas et cloacas se abderent Iudei, teste Joseph; excedit enim Samarie fuit typus et preludium excedit Iudeam; unde eidem haec accommodat Christus, *Lucca* cap. xxii, 30: ita S. Hieronymus, Haymo, Theophylactus et Hugo. Imo Rupertus vult hunc esse sensum literalem; sed perperam. Tum totius orbis in fine mundi; unde eidem haec adaptat S. Joannes, *Apocalyp.* vi, 16. Simile est Isaiae cap. ii, 19: «Introibunt in speluncas peccatorum, et in voragine terra a facie formidinis Domini.» Sic apud Senecam in *Trochilus* vidua Hectoris, occupans filium in sepulcro, ait ei:

Fata si miseros juvant,
Habes salutem: fata si vitam negant,
Habes sepulcrum.

Quod Malchus monachus, teste S. Hieronymo in ejus Vita, herum insequentem fugiens, abdentes se in speluncam, sibi adaptans: «Si, inquit, Dominus miseros juvat, habemus salutem; si despici peccatores, habemus sepulcrum.»

Anagogice, haec plane pleneque congruant

damnatis in gehenna, qui optant mortem, ut penas evadant, et mori nequeant. De quibus S. Bernardus, lib. V *De Consid.* cap. xii: «Horreo, sit, verrem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vite morientis. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in eternum? Qui dicunt montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, quid nisi mortem mordis beneficio aut fire, aut evadere volunt? Denique invocabunt mortem, et non veniam, » ait S. Joannes Apocal. ix. Unde Arabicus verit: *Et dicent montibus, et rupibus, et collibus: Cadite super nos.*

9. QUO DIES GABA PECCAVIT ISRAEL, — q. d. Priscum et molitum est hoc idolatrias Israelis peccatum, olitia et perfimax haec in eo est labes et macula, quae proinde non nisi igne et excidio pungari et evelli potest.

Queres, quinam sunt dies Gabaa? *Primo*, Chaldeus haec reperit ad Saulem, qui creatus est rex in Gabaa: peccavit enim Israel petendo regem contra voluntatem Dei, q. d. A tempore Saulis peccavit Israel, et Deo rebellarunt exponit: in Gabaa ergo tam populus quam rex steterunt coram domino, immo contra Dominum; et tandem non comprehendit eos prelium suscepimus «super, » id est contra, «filios iniquitatis, » puta Philistinos inimicarios et inimicos, q. d. Liet Israel peccaverit, creando regem Saulem, tamen Deus eum non deseruit, nec tradidit Philistis, sed potius eos illi subiugavit. Nam, ut dicitur *I Reg.* cap. xi, 32: «Erat bellum potens adversus Philistinos omnibus diebus Saul. » At Israel, tandem Dei clementie immemor et ingratis, ab eo deservit ad idola. Ergo acriter ab eo puniatur. Hoc enim quid subdit: *Juxta desiderium meum corripsum eos.* Verum in creando Saula regem peccavit solus Israel, de quo hic agitur, sed et Iuda; nec sub Saulo, aut post Saulem sub Davide et Salomonae a Deo deservit ad idola, sed sub Roboam.

Secondo ergo, melius alii haec referunt ad tempora Iudicum, puta ad tempus quo stuprum in Gabaa est commissum a Benjaminis in uxorem Levite, ob quod omnes pene in prælio delecti sunt, *Judic.* cap. xix, 20. Sensus ergo est, q. d. Ex eo tempore, quo viri Gabaa et Benjaminitae scelus in Levitanis episcopis uxorem admirerunt, peccavit Israel, scilicet idolatria publica, puta colendo idolum a Micha erectum in urbe Dan, *Judic.* cap. xvii, 5, et cap. xviii, 30. Nam utramque historiam, puta stuprum Gabaa et idolum Micha eodem tempore contigit patet, *Judic.* cap. xvii, 1; nimis statim post tempora Josue, vivenit adhuc Caleb, sub Othoniele, ut docent Rosenmiller, particulariter **בְּנֵי מִים**, capienda esse pro magis ac, ut soye, unde hunc versum sic interpretatur: *Magis quam diebus Gabea peccasti, o Israel, id est, majora a vobis scelera sunt commissa, quam olim Gabea a Benjaminitis.*

(4) Hanc ultimam interpretationem alii anteponendum judicamus. Nam, ut recte observat Sanctus, apud Hebreos non sunt comparativa nomina, sed eorum loco adhibent plenarie **וְלֹא** **וְלֹא**, quod **præceps** verit **Vulgaris**; sed quia interdum idem valet quod **אָבָד**, **אָז**, **אָז**, fit ut etiam particula in Scriptura (Vers. Vulg.) comparatione significant et excessum. Juxta haec ista sententia sic statutur: peccavit Israel supra peccata, quae vigerunt olim in diebus fama nempe atque exitio notis Gabatarum; in illo tempore maxime essent prodigi ac perditi. In hauc interpretationem inducit, *prime*, quia hic agitur de peccato totius Israel, et in Gabaa tantum peccarunt, qui civitatem illam incolebant; sed si plures velis in illo tempore scelerum societatem cogere, nulli videntur ali si posse, præter eos qui cum Gabaitis contra reliquias tribus armis sumpserunt; hi vero fuerunt Benjaminita. *Secondo*, in vindicanda Levite injurya non videntur peccasse reliqua familie: neque prius aggressi sunt prælium, quam Deum consulerint, qui illos probavit oromotique consilium. Ad hanc vero sententiam omnia quæ sequuntur, accommodari possunt. «Nos hand dubitamus, ait ex sua parte Rosenmiller, particulariter **בְּנֵי מִים**, capienda esse pro magis ac, ut soye, unde hunc versum sic interpretatur: *Magis quam diebus Gabea peccasti, o Israel, id est, majora a vobis scelera sunt commissa, quam olim Gabea a Benjaminitis.*

IHIS STETERUNT, — q. d. A diebus Gabaa, in idolatria Michae immobiles perstiterunt, ut patet *Judic.* cap. xviii, 30 et 31, aequo ac Gabata in defensione supri. **M**a Theodoretus et Theophylactus. Perstiterunt, inquam, usque ad Jeroboam, qui idolatriam in viulis suis renovavit et auxil. Alter Rupertus et Lyranus, q. d. Cum Israelites vindicassent stuprum Gabaa, ibi steterunt, ne perrexerunt vindicare gravius scelus, puta idolum Michae, ut facere debebant. Alter et Clarinus, q. d. In Gabaa unanimiter steterunt Israelites ad vilionem secleris, et conspirarunt ad vindicandum stuprum.

NON COMPREHENDIT EOS IN GABAA PRELUM (est hebraismus: cum enim ait, « in Gabaa, » subauditum particula similitudinis sicut, q. d. « Comprehendet » israelitas « prelum », at « non » iisque fuit Gabalarium, vel sicut fuit « in Gabaa, ») SUPER (id est contra) FILIOS INQUITATIS, — puta Gabatas, qui abusi erant uxore Levite; tam Samaria, quam rex et regnum totum Israel.

Alter a Castro, q. d. In Gabaa filios iniquitatis, id est Gabatas, non comprehendit prelum Israe lis; quia primo et secundo prolio Israel in Gabaa virtus et cassus est. Verum obstat quod ait, « comprehendet in futuro : loquitor ergo de futuro, non de praetato. Adde sensum illam videri extra propositum, et difficulter toti sententiae adaptari.

40. JUSTA DESIDERIUM NEUS CORRIPIAM EOS (q. d. Cum omnes stent et conspirent in prisca idolatria, quam cooperant a tempore Michae, desiderio et aeo eos insinuator corriperet et castigare. Mo ergo natus et providentia) CONGREGABANTUR SUPER EOS POPULI (Assyrii), cum CORRIPENTIUM (id est punientur) PROPTER DEAS INQUITATIS SUAS, — puta dios vitulos (est metonymia : idolatria enim punior per ipso idolo) quos colunt, scilicet unum in Bethel, quam vers. 4 vocavit « Beathanum ; » alterum in Dan, ubi primitus fuit idolatum Michae in diebus Gabaa, nisi mutui vers. 9 : ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus et Clarus; qui secundo, « duas inquitatis » accipiunt duplex idolatriam, scilicet unum prisacm idoli Michae in diebus Gabaa, alterum recentem vitulorum Jeroboam. **T**ertio, Arias exponi, q. d. Gabata unam stupri inquitatem admiserunt; hi vero dux, puta formationem et idolatriam. **Q**uarto, S. Hieronymus addit unam inquitatem esse, quod non coluerit Deum; secundam, quod coluerit vitulos. Simile est *Jeremia* cap. ii, 13. Interpres noster hebreum קָרְבָּן אֲשָׁר accepti quasi derivatum a קָרְבָּן, id est corripere. Ordines eum verborum imperfectorum, quia illa sunt קָרְבָּן asar, et קָרְבָּן isar, saepe commutantur, ita ut unum ab alto modis et tempora mutetur. Re tentiores vero proprie asarum ab קָרְבָּן asar, id est vincire, ligare, derivant; unde vertunt : Cum col ligarint, vel coniungerint se in diabolis jugeribus,

vel suds; huncque dant sensum, ut sit metaphora a jugo, vel a pari boum arandum, q. d. Sicu duo boves uno jugo constringuntur ad arandum, et ad sulcandos agros, v. g. duo jugera; ita Israel et Iuda conspirabunt in eamdem idolatriam, puta ad colandos duos vitulos aureos. Cum ergo uterque sic conspiraverit, tunc utrumque, quasi duos boves colligatos, cedam et mactabo. Addit Chaldaeus, q. d. Scut Israelites laborarum in cultu duorum vitulorum, illi ipsimet capti et constricci ab hostibus, quasi duo illi vituli arabant; damnabit enim eos hostis quasi boves et mancipia ad aratum et ad agricolacionem. Ubi adverte : Pro iniquitatibus hebreorum est תְּנַנֵּי avonoth, quod Chaldaeus, R. David, Vatablus et alii veriant, jugera, vel suds. Verum aliis punctis legendum est תְּנַנֵּי avonoth : aut certe onoth per erasini ponitur pro avonoth, id est inquitates; ita enim vertunt Septuaginta, Noster, Arias, Paginus, Forsterus in Lexico, et alii; et nusquam enim alibi ona significatur suds.

41. EPHRAIM VITULA DOCTA DILIGERE TRITURAM. — Sicut vers. 1 Israelum comparavit viti frondosae, sed fructibus vacue; ita hic eundem comparat vitule, que aravit impietatem, et messuti iniquitatem : in eaque metaphora persistit usque ad finem capituli (i). Porro alludit ad multa : *primo*, in voce « Ephraim », id est frugifer, fertili, ad fertiliter terre Ephraim; *secundo*, in « vitula » ad aureos vitulos, vel potius vitulas, sive vacas, ut dixi vers. 3, quas colebat, q. d. Ephraim contendo vitulas vitulorum, ostroque insania agitur quasi vitula. **T**ertio, « docta », id est assuta, vertit Vatablus et alii. Unde Lyranus vertit, stonata, quod eodem reduci potest : consutudo enim illi erat pro stimulo. Alludit ad Apim, id est vitulum, quem Israel in Egypto coluit; indeque ejus cultui se assuefecit, eique perimitac adhesit in Chanaan. Rorsum ad frages copiosas Egypti, quibus Israel inescutus in Egypto, ad eas eunumque triturationem, aequo se ad Apim, quasi earum datorem jugiter amelabat. **Q**uarto, pro trituran hebraica est תְּנַנֵּי laduse, id est ad triturationem, puta ad extenuendum grana et segete. In Palestina enim, aequo ac in Italia, Canaria, aliisque regionibus grana exsuffit, non homines lignis flagellis, ut faciunt Germani et Galii, sed boves et vacas, sive pedibus et ungulis segetem calcando et terendo, sive, ut illi S. Hieronymus, ferros orbas super acervum segetum trahendo. **Quinto**, in voce « docta » et « diligere », significatur vitulas ad hanc laboriosam trituram condicte per pabulum, quod ex area capiunt, sed sensim : saepe enim laxantur; itaque spe pulibili discutit spume ad aream, et ad triturbationem.

(i) Hujus comparationis talis est summa : sub priori imaginis membro Israelitis huc usque haec vixisse et genio indubio vates docet; posteriori vero jamianum futurum dicit, ut amissa libertate opera servila facere conigerint, vel coniungerint se in diabolis jugeribus.

redire; eo quod dum trituran, subinde segetem nec carpere, ex caue edere sinuntur, juxta legem *Deuter.* cap. xxv, 4.

Sensus ergo hujus allegoria est, q. d. Ephraim instar vitule amantis trituran et triturationem, eique assuefacta, didicis idola colere, et idolatrie se assuefecit; ac licet subinde ea dimiserit, non ex eo putat se frui libertate, opibus rerum quo copia. Ita Rupertus, Haymo, Lyranus, Hugo. Notat S. Hieronymus, « docta significare consuetudinem et amorem. » Ephraim, inquit, similis est vacce, vel vitule, quae a juventute sua didicit arcu torere, et ferre orbas super acervum segetem trahere, ut palea a tritico separarent; et non solum didicit, verum nimia consuetudine ceperit amare quae didicit, » etc.

Aliter explicat Vatablus, q. d. Ephraim manu tritura quam arare, id est manu comedere quam labore; unde est instar vitule saginata pinguis et obesus. Et ali: Ephraim, inquit, amat trituran, id est regnum, quo tritaret, id est subi subdat, et tributis exhaustum alias tribus et gentes. Hinc

Tertio, Septuaginta pro trituran vertunt, contentione et vexatione : Ephraim, inquit, vita dotta dittere vixit, id est contentione; sicut enim tritura affligit et vexat segetem, ita contentio vexat homines, prorsim subtidos. Aut potius, ut Theodoreus, Cyillus, Theophylactus et S. Hieronymus, contentio huc est cum Deo. Sicut enim vitulus trituran contendit cum sege, ut ei grana adimit et excutiat; ita Israel contendebat cum Deo, nec ejus jugum suscipere volebat, sed illud excutiebat; quoceira ego, inquit, deum, collum ejus obesum et superbum premam et subigam per Assyrios. Versioni Septuaginta consentit Chaldaeus, qui vertit : Sinit est dominus Israel vitula quam arare docet, et non discit. Perpetra Leo Castrini pro vixit; legit vixit, id est vixit. q. d. Ephraim assutus fuit non domari et vincit, sed vincere, ut ait S. Cyillus. Sensus tamen eodem redit.

Verum prima expositio est genuina. Est enim adagium, significans indolem, usumque et morem Israelis, quo assutus libertati, gula et ventri, ardentes et constantes dilegitabat idola, quasi per ea libertatem et gulam suam explorat. Alludit ad ingenium meretricium; his enim sunt et vocantur vitulae lascivientes. Meretrices enim assutae amasias, scortationi et symposiis, ad jugiter redeunt, nec illis vel amicorum moniti, vel amasiorum contumelias, vel lie venerea, dolore et sororibus, vel infamia, etc., ab illis avari se simunt, sed ad illa semper revertuntur vel canis ad vomitum, etiam si cum dolore, labore et confusione turpiditudinem suam explent.

Nota secunda, Israelitem vocari vitulam, quia vultando cum vitulis, vitula positus erat quam homo. Pudens Boetius, lib. IV *Consol. philos.* prosa 3, ostendit quomodo vitium hominem sua humanitate dejeiciat, et in bestiam transformet :

Sic et Israel assutus idolis, et idololatrarum gentium commerciis, cum quibus epulabatur, quibusque se ditari putabat, nullis Dei minis, plagiis, aut probris ab eis vocari poterat; sed quasi vitula et meretrix lasciviens, cum illo comesabatur et scorbutatur assidue. Ita Martinus de Roa, lib. III *Singul.* cap. xii, et Delrio, *adagio* 934.

Moraliter, hinc dicere quanta si vis consuetudinis, presertim meretricie. Vulgo et vere dicitur : « Consuetudo est altera natura. » Et *Sapiens.* Pro. cap. xxii, 6 : « Adolescens justa viam suam, etiam cum seminari, non recedet ab ea. » Unde S. Gregorius, lib. XX *Moral.* cap. xvi : « Vitula, ita, trituras laboribus assuta, relaxata plerumque ad eundem laboris usum, etiam non compulsa reverterit. Ita pravorum mens hujus mundi servitius rededita, et rerum temporalium fatigacionibus astuta, etiam si libere vacare licet, subesse tamen terrenis sudoribus festinal, et usu miserae conversationis trituras laboris querit, ut a jugo mundana servitius cassare non libeat, etiam si licet. » Et hom. 10 in *Ezechiel* : « Nonnulli, ita ut in hoc mundo aliquid esse videantur, terrenis laboribus insudant, insistunt causis, permiscuntur iurgis. Et quanvis se corpore deficeret inter labores sentiant, amore tamen terrenarum rerum devicti, delectabiliter faligantur. Quibus per Prophetam dicitur : Ephraim vitula docta diligere trituran, etc. Rogant ut premantur, grave se incurrisse periculum quietem putant. » Talius congruit illud *Job* xxx, 7 : « Qui inler hujuscmodi letabar, et esse sub sensibus delicias computabant. » Et illud *Isaia* cap. v, 18 : « Ve qui trahitis inquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vincolum plausi peccatum. » Vide ibi dicta. Vide et S. Augustinum, lib. VIII *Confess.* cap. v, ubi se a concubinatu, cui assuerat, non potuisse expedire narrat, etiam si displiceret, ideoque gemeret et suspiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo concubinio alligabatur discolit. Sic et hodie qui tractant animas, audiunt sepe concubinarios, usurarios, ebrios, etc., suam infelicitatem planentes, sibique indignantes, quin et vere penitentes, qui tamen data occasione ad vomitum statim redunt. Nam, ut ibidem ait S. Augustinus : « Ego suspicbam ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrainterat me. Quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. »

Nota secunda, Israelitem vocari vitulam, quia vultando cum vitulis, vitula positus erat quam homo. Pudens Boetius, lib. IV *Consol. philos.* prosa 3, ostendit quomodo vitium hominem sua humanitate dejeiciat, et in bestiam transformet :

« Avaritia, inquit, fervet alienarum opum violentus erector? Similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus lingua litigis exercet? Cani comparabis. Insidior oculus surripuisse fraudibus gaudet? Vulpeculis exaequatur. Ira intemperans frembit? Leonis animum gestare creditur. Pavidus et fugax non metuenda formidat? Cervi similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? Asinum vivit. Lewis atque inconstans studia permittat? Nihil ab avibus differt. Fedis immundisque libidinibus immergitur? Sordida suis voluptate definetur. Ita fit ut qui proinde deseru, homo esse desiderit, cum in divinam conditionem transire non possit, veriatur in bellum. »

ET EGO TRANSVI SUPER PULCHRITUDINEM COLLIEIUS. — Vatablus: *Ego transvi cervicem ejus pinguis, q. d. Quia Ephraim, id est Israel, pertinaciter diligat tritum idolorum, ex ea facta est pinguis et obesa, ut ipsa putat; et, q. d. est edificatio, ego transvi, id est transibo super pulchrum, pinguecum collum ejus, et tumentes ejus cervicem tuorum jugo imposito edomabo, ait S. Hieronymus, scilicet per Assyrios. Nota: Transiit Deus, cum plagas infligit; hinc transire in Scriptura significat punire. Ita transvit per domos Egyptiorum, occidens primogenitum eorum, indeque sanctum et nuncupatum est Pascha, *Ezod. cap. XII, 12*. Ita S. Hieronymus.*

ASCENDAM SUPER EPHRAIM, — ufi solet eques ascendere super equum; hoc enim est hebreum **עַל־אֶרְכִּים**, q. d. Deinceps omnino Israhel mili subjugabo, faciamque ut Assyri inscendant in collum ejus, perinde ac Sapores Persarum res concenserunt equum, Aurelianii imperatori dorsum quasi scabellum prius inscendebat. Idem fecit Tamberlanes Bajazet Turcaram imperatori. Simili schemate ait Jeremias cap. XLVI, 20: « Viatura elegans atque formosa *Egyptus*; stimulatur (hostis et vastator Nabuchodonosor) ab Aquilone veniet ei. »

ABRANT JUDAS (Nota hebreum metaphoram, qua *areve* significat operari et colere. Hebreum enim **וְרָאֵשׁ** *charse* significat operari, *areve* et fabricare. Dicit ergo quod, cum Deus utor ascendet super Ephram, id est cum decem tribus subjugabit Assyris, trahet eam captivas in Assyriam, tum Judas, id est due tribus, hanc Israhelis cladem videntes, sibiqa de eadem metuentes, respicentes, et sub Ezechia pio rege aratum legis resument, ideoque persistent in terra sua, ibique colet Deum verum: ac) CONFRINGET SIBI SULCOS (id est opera et idola) Jacob, — puta Israhelis, sive decem tribuum. Ita Theodoretus et Theophylactus. Aut, q. d. Jacob, id est reliqui ex decem tribibus, profugi ex Sumaria, confluunt ad Judam, cum eoque in uiam populum coalescent et conspiciunt in verum unum Dei cultum, ut in agricultura arationis et agricolations, explicans subdit: « Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordie, » q. d. Quantum justitia, id est piatatis, misericordie ceterarumque virtutum

Vatablus, verit enim: *Juda arabit, Jacob confringebat ei glebas*; quod tamen alii paulo alter accipiunt, q. d. Ephraim, id est Israel, dilexit tritum, id est regnum: at Deus subiecti illum tritum, id est Jude, et Judas arabit tanquam paterfamilias; Jacob vero, sive Israel, confringet ei glebas, quasi minister et famulus. Duo ergo hic significantur: prius, quod Israel profugus conspirabat cum Juda in unum sceptrum unamque religionem; posterior, quod in hac re minor erit Juda, eique subditus subseruit; Juda enim tenuit sceptrum, iuxta promissa Jacobi patriarche, *Genes. cap. XLIX, 10*.

12. SEMINATE VOBIS IN JUSTITIA, ET METITE (id est metetis certissime, Imperatur enim usurpat Hebrei pro futuro, cum ejus certitudinem, quasi illa sit in manu nostra, denotare voluit) IN ORE MISERICORDIE. — Hebrei, ad os misericordie; et ita legit Origenes tract. 12 in Matth., et S. Ambrosius lib. *De Novit. cap. viii*. Jam misericordia tripliciter accipi potest: Primo, ut idem sit quod justitia, et significet opera pia, justa et sancta, q. d. Date operam justis, pias et sanctas operibus: metetis enim et recipietis premium in ore, id est secundum quemuram misericordie, hoc est eodem amplissimum, quam Deus in ore misericordie, id est iuxta misericordiam summa immensam, que merita nostra superat et vota, vobis promitti, et reipublica prestatib; Ita Vatablus qui verit: *Seminate vobis ad justitiam, metite beneficium, scilicet Dei; et Septuaginta: Seminate vobis in justitia, vindicante fructum vita.* Hui accedit explicatio Riberæ: *Seminate, inquit, opera justa, et metites in ore misericordie*, id est quantum misericordia volunt, hoc est largissime. Os enim subinde pro voluntate capitur, ut cum dicitor: « Percurrit eos in ore gladii, » id est quantum gladius percutere et occidere valchet et volebat, q. d. Omnes occidunt, nemini pepercit. Hie explicatio subtilior videtur: planius et solidius dixerimus os significare *amplitudinem, capacitationem, quantitatem, mezzurum*, q. d. Seminate opera pia et sancta, et metetis secundum os, id est secundum capacitationem et amplitudinem misericordie Dei, hoc est, amplissimum ab eo mercenari recipientis, tantum sollicit, quanta docet Deum Deique misericordiam, que amplissima est, ut ipso divina et immensa. Quocirca ex Hebreo veri potest cum Marino: *Meteite ori misericordie: ori,* id est amplitudinem, hoc est amplissimum. Unde Syrus verit: *Seminate vobis justitiam, et metite os misericordie, q. d. Ex seminata justitia metetis os ipsius misericordiae et gratiae;* ut illud totum, quantum quantum est, metatis et capiat. Porro misericordia haec est remissio culparum praecedentium, et penitentiarum ex debitorum, ac preseruent instanti excidi et captivitatis, q. d. Parcat vobis Deus, nec sinet vestari, quin et bonis temporalibus ac spiritualibus vos cumulabit, ut is cumulatus est Judas sub Ezechia pio rege, et liberatus de manu Salmanasar et Senacherib.

quasi arando seminaveritis, tantum messis et premii ex iis percipiatis. Huic Prophete adagio simili est illud S. Ephrem in serm. ad Fratres, tom. II: « Post formicam apis, post laborem requies » et fructus, post tribulationem refrigerium, q. d. Post labores formicæ colliges mel et favos apis. « Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, et asperitatem vite gaudium. » Si Christus a favos post fella (ernus et passionis) gustavit, et Tertullianus lib. *De Corona militis*, cap. XIV.

Secundo, planius misericordia hic proprie accipi potest, et ad Deum referri, q. d. « Seminate in justitia, » hebreice *justitiam*, vel ad *justitiam*, hoc est, justitia et sanctitas semina, puta pia de Deo rite colendo desideria et propria cordi vestro inserire, ut inde opera justa et sancta germinent, sieque metetis eorum segetem, id est mercedem amplissimum, quam Deus in ore misericordie, id est iuxta misericordiam summa immensam, que merita nostra superat et vota, vobis promitti, et reipublica prestatib; Ita Vatablus qui verit: *Seminate vobis ad justitiam, metite beneficium, scilicet Dei; et Septuaginta: Seminate vobis in justitia, vindicante fructum vita.* Hui accedit explicatio Riberæ: *Seminate, inquit, opera justa, et metites in ore misericordie*, id est quantum misericordia volunt, hoc est largissime. Os enim subinde pro voluntate capitur, ut cum dicitor: « Percurrit eos in ore gladii, » id est quantum gladius percutere et occidere valchet et volebat, q. d. Omnes occidunt, nemini pepercit. Hie explicatio subtilior videtur: planius et solidius dixerimus os significare *amplitudinem, capacitationem, quantitatem, mezzurum*, q. d. Seminate opera pia et sancta, et metetis secundum os, id est secundum capacitationem et amplitudinem misericordie Dei, hoc est, amplissimum ab eo mercenari recipientis, tantum sollicit, quanta docet Deum Deique misericordiam, que amplissima est, ut ipso divina et immensa.

Quarto, pro misericordia hebreice est **חֲסֵד** *chesed*, que vox lama pietatem quam misericordiam significat. Unde verit Marius: *Meteite ori pietatis.* Proprie enim hie agitur de operibus pias, quibus colitur Deus, que contraria sunt operibus impietatis, quibus Inde coluerant idola, de quibus subdiv. vers. 13: « Arastis impietatem, iniuriam messiustis, » q. d. Esto iuste justi et pfi in Deum, et Deus vicissim pius, fiduci ac beneficis erit in vos; si autem cum impiis eratis in Deum, Deus pariter quasi iniquum, id est minus humanum et maleficium, se vobis exhibuit. Primus sensus, et magis secundus, plenissimum et plenissimum est, huncque quartum in se compleoillur. Quartus Tempus Arabicus, dum verit: *Inquirant Dominum, et veniat fructus justitiae eorum.*

Symbolice S. Hieronymus, Haymo, Arias et Hugo exponunt: Seminate in lege, et metetis in gratia, q. d. Studete legi, o Israhelites, ita praeparatis vos ad gratiam Christi. Lex enim Mosis fuit lex justitiae et rigoris, lex vero Christi est lex gratiae, amoris et liberalitatis: unde subdit: « Tempus autem requiriendum Dominum. »

Anagogice S. Bernardus, *De Cœurs. ad Clericos*, cap. XV: Seminate in gratia, et metetis in gloriam; seminate in terra cum labore, et metetis in celo cum jubilo. « Nec enim, ait, opera nostra transirent, ut videntur, sed temporalia queque velut aternitatis semina jacintur; stupebit insipiens, cum ex hoc copioso semine copiosum videbit exsurgere messem. » Nota opera bona esse seminata aeternitatis. Idem, serm. *De S. Benedicto*: « Seminamus, inquit, hominibus exemplum bonum per aperta opera; seminamus angelis gaudium magnum per occulta spiralia. Seminata et vos, quia tam multi ante vos seminaverunt: frumenta, quia vobis seminaverunt. O genus Adam,

quam multi seminaverunt in te, et quam pretiosum semen, quam male peribis, et quam merito: si perierit in te tantum semen, simul et seminatio labor! Seminavit in terra nostra Trinitas, seminaverunt Angeli pariter et Apostoli, seminaverunt Martyres, Confessores et Virgines, etc. Seminavit Pater panem de celo, Filius veritatem Spiritus Sanctus charitatem. Apostoli ibant, et flebant mittenles semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suis. Duo manipuli sunt quos queris, honoris scilicet et quietis. Qui seminaverunt laborem et utilitatem, meritum honorem pariter et quietem. »

INNOVATE VOBIS NOVALE. — « Novale » est ager novis, cum scilicet is excisis spinis, loliis herbisque noxii, primo colitur et seritur, q. d. Evelte et corde vestro folia cupiditatem et spinas vitorum, que crebro repelluntur, ut innovatis, velut novus ager, semen divinum gratiae et virtutis excipiat. Vatibus verit: *Arete vobis arationem*, sicut explicat, q. d. *Interim preparata corda vestra ad adventum Christi*. Septuaginta vertunt: *Illuminate vobis lumen scientie*, id est, ut Theophylactus: *illuminate lucernam mentis vestram cogitationis dei*, deficienteis ab idolis, eorumque tenebris et erroribus. Hebreus enim *γνῶσθεν* solum et derivationem tam luminis, quam fluminis, aequae ac agrorum significat. Quocirca recte S. Clemens Romanus, lib. II *Constit. Apost.*, cap. v. : « Habe, inquit, curam verbi, Episcope, ut possis omnia secundum verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuum corposse nutrit, et illustratione legis illuminare. Accende velis, ut Dominus, lumen cognitionis, dum tempus est. »

Moriliter, ex hac versione Septuaginta docet S. Ambrosius, cognitionem sui debere precedere cognitionem Dei, nec nisi per illam, perque bona opera ad hanc perveniri. Audi cum in Psalm. cxviii., octonario primo: « Seminare vobis ad justitiam. » videntur ad fructum vite, illuminare vobis lumen cognitionis: non prius illuminate, sed seminare: nec solum prius seminare ad justitiam, sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vite, et sic illuminate lumen cognitionis, ut perfectio non solum consistat, sed etiam receptis fructibus approbetur. » Per lumen enim cognitionis, S. Ambrosius hic et clarus, lib. *De Israe. cap. IV.*, accipit perfectionem charitatis. Plenius vero et Pietius S. Bernardus, serm. 37 in *Cant.*: « Seminate, ait, vobis ad justitiam, metite spem vite, et tunc dumtem illuminate vobis ait, lumen scientie. Ultimum posuit scientiam tanquam plenum, quae statum habere nequeat super innam; et inde illa duo premissi et subjecti illi, tanquam si solidum aliquid picturam substernerent. Securus jam intendamus scientie, si vite prius per beneficium spei securitatem accepere. Tu ergo seminasti tibi ad justitiam, si ex vita nostra iti evigilasti timore Deum, tempestus humiliasti, fudisti lacrymas,

eleemosynas profadisti, jejunias et vigiliis afflisteris corpus, si pectus tensionibus, ocelos clamoris fatigasti. Hoc siquidem seminare est ad justitiam. Semina sunt bona opera, bona studia, semina lacrymae sunt. Iabant, inquit, et nabant mittenles semina sua. Idecirco metent manipulos glorie, quin et statim metent spem vite et glorie future. Et epist. 408: « Veram scientiam, inquit, soli Christi discipuli, id est mundi contemporanei Deli numerare assequuntur. Nec enim hanc lectio docet, sed unctio: non littera, sed spiritus; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminata, inquit, vobis ad justitiam, metite spem vite: illuminare vobis lumen scientie; vides, quia non recte proditur ad hunc scientie, nisi iustitiae germen precedat ad animam, ex quo formetur grana vita, et non pauci. »

Huc accedit S. Hilarius, qui in *Psalm. cxviii.* sic egit et explicat: « Serite in iustitia (allii legunt, in *justitiam*) vosmetipso, et metite vos in fructu ali, in *fructu* vite, et illuminare vos in lumine scientie. Non illuminatio primum, sed scientia nostra procepta est, ut eum ante nosmetipso, id est vita nostra usum, in spem fructuum seruiremus, deinde cum qua sita sunt messurimus, tunc nos in lumine scientie illuminemus. Tendens igitur hic ordo est sationis, messis et illuminationis. Plures enim nostrum illuminari se proruunt serere ac metere festinant, cum satio aliae messis quedam consequendi luminis preparata sit. »

TEMPSUS AUTEM REQUIENDI DOMINUM, CUM VENERIT QUOD DOCEBIT VOS JUSTITIAM. — q. d. Cum venerit Christus doctor justitiae, tunc erit tempus inquirendi ea quae Dei sunt et salutis: illud ergo obseruant, o Israelite, et ne sinatis illud vobis elabi et effluere; ita S. Hieronymus, Haymo et Hugo, qui censem Propheta hic de more avolare ad Christum.

Secondo, Lyranus hoc de Ezechia explicat: hic enim reduxit populum ad Dei cultum, itaque fuit doctor justitiae, sed inchoato et imperfecte, ac quasi in typum Christi, qui plene et perfecte ipsum præparavit.

Tertio, *per cum venerit*, ex Hebreo, Septuaginta, Vatibus et aliis vertunt: *Donec veniat, et legit super vos justitiam*, q. d. Num est tempus quando res ipsa docebit vos, immo dabit veram justitiam, qua coram Deo justi sitis, filii et heredes regni ejus. Unde Chaldeus *verit:* *Recipio vos ad timorem Domini: nunc enim recedatur, et affracta vobis justitiam;* ita veteres Hebrei apud Galatinum, lib. III, cap. xix; Theophylactus, Vatibus et aliis.

Moriliter, dice hic uti tempore gracie et salutis, dum datur: nam post hoc tempus non erit ^{tempus} alia gratia, sed justitia. Pulchro S. Ephrem tract. *De Morte*, tom. I: « Nemo, ali, finis nun-

dus mercaturam exerceat: neque ille qui post certamina accedit, coronatur; neque qui jam confecto bollo ventit, laudem consequitur. Merito ergo nec es qui vita jam exacta post mortem pietatem exerceat, plus esse consendum est, » Ponderat hec temporiperde.

13. ARASTIS IMPLETAT (Hebreum χαρα charas significat primo, arare; secundo, fabricare; tertio, machinari; unde primo exponas, q. d. Ager quem arastis hactenus, et semen quod seminassis, tuit impedita, acconsequenter segno futuila quia quam impedita, g. d. Nihil cogitatis aliud, quam impletat impletati addere, sceleris sceleribus emundare. Secundo, q. d. In corde vestro existimatis sicutos et semina pistatis, cognitio cultus Dei, ad duxitis et seminassis semina impletatis et idololatria: idcirco INQUITATIS MESSENIUS. — puta fraudes, dolos omneque nefas in Deum et proximum operati estis. Ex corde enim impedita et iniquo, non nisi impletatis et inquitatis fructus et opus proveniunt. Rursum, q. d. Ex impletate in Deum prodit omnis iniquitas pro proximum, uti docet Apostolus, *Roman. I, 28 et 29.* Ila S. Hieronymus. Tertio, iniquitas acipi potest pro pena iniquitatis, puta pro depravatione et captivitate, q. d. Perpetratis culparam iniquitatis, hinc vobis penam, puta spoliacionem ab Assyris et captivitatem, Iudea et Iudeis; ita Theophylactus. Opponit enim Propheta hunc versum 43 versus 12, q. d. Hactenus arastis, et seminassis impletatis, ideoque inquitatus hujus poenas messenius: deinceps ergo sapite, et seminare in justitia, ut metatis misericordiam et beneficiam Dei: aliquot si persistatis in sceleri, certo vas tabacini et excindemini, ut sequitur.

COMESTIS FRUGEM MENDACI, — id est mendacem et fallaceam. Nota: Fructus et fruges dicuntur mentiri, cum tantum non redditum, quantum in germe promittentibus, puta cum seges siccatae vel auragine in agro derrot, aut in horreis a vermisbus, aut vento aereu corrupto alterius, consumuntur et evanescit, q. d. Simili modo vos, o Israelite, ex vestra impletate et idololatria non percipitis pacem, prosperitatem, rerum copiam, que sperabatis, quaque pseudoprophete vobis promittentibus.

Tropologicice, omnis gulosus, omnis avarus, omnis luxuriosus, omnisque impius comedit vetum mendaci. Nam, ut ait S. Hieronymus, « gulosus cor habet in ventre, lascivus in libidine, cupidus in lucre. » Lucifer autem mendax est, hinc mendax, gula mendax: nec enim sati appetitum, nec veram affverum delectationem, sed faciem, umbraticam et evanidam; unde Psalter: *Psalm. III*: « Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? »

Præclare S. Gregorius, homil. 36 in *Evang.*, doceat hoc distare inter delicias corporis et cordis, quod « corporales, inquit, delicias cum non habentur, grave in se desiderium accendunt; cum

vero avide eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spiritales delicie cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, in desiderio, tantoque a comedente amplius esuriuntur, quanto et ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus vilis est, et experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat: in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parat. Augent enim spiritales delicia desiderium in mente, dum satiant: quia quanto magis earum sapor percipitur, tanto amplius cognoscitur quod avidus amet: et idcirco non habita amari non possunt, quia earum sapor ignoratur. » vide eundem lib. XX *Moral.* cap. XVI. Accedit quod carnales deliciae spiritales et veras exclaudant, iisque viam obstruant; dum ipsis omnes sensus occupant, totumque hominem possident. Quocirca asserit vere S. Hieronymus, « animas in nimio sanguine et adipibus quasi luto involutas, nihil tenue, nihil coeleste, sed semper de carnibus eructare, et ventris ingluviem cogitare. » Tertio, delicia et divitiae sunt mendacium, quia pro delectatione ingenerunt, desuntque in fastidio et cruciatum tam anime, quam corporis. Ita Cicero, *Pro Cato*: « Amores, ait, et deliciae matre et celeriter deflorscent, et in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est. » Et Boetius, lib. III, metro 7:

Habet omnis hoc volutas,
Stimulis agit fovent,
Aplicunque par voluntum
Ubi grata nulla iudicat,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit ita corda morsa.

Quocirca Epictetus, art. 420: « Dignus est, inquit, deorum conviva, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitos etiam voluptates contemnit, non iam conviva Dei est, sed consors. »

QUIA CONFUSIS EX IN VIIS VIVIS, — in operibus tuis impensis, ac presserint in cultu idolorum. Est enallage numeri: transit enim a plurali numero ad singularem, quia loquuntur populo, qui singularis est, si certum species; pluralis, si capita et nomines.

IN MULTITUDINE FORTIUM TUORUM, — tum civium,

tum amicorum gentilium, tum idolorum; idcirco

44. CONSURGENTIUM TUMULTUS IN POPULO TUO (cum te invadent hostes Assyrii), ET OMNES MUNITIONES TUE VASTABUNTUR, SICUT VASTATUS EST SALMANA A DOMO (a familia, servis et militibus) eis qui JUDICAVIT (ita legendum cum Hebreis et Romanis, non vinciebat), uti legunt nonnulli codices Latinii) BAAL,

— puta a domo Gedeonis. Comparat enim ex-

diuum Israels futurum per Salmanas regem Assyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps

erat Salmana, factio per Gedeonem *Judic.* viii, 2, et *Psalm.* lxxii, 12. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Rufinus, Theodoretus, Rupertus, Albertus, Hugo et alii passim. Sensus ergo est, q. d. Sicut Gedeon cecidit Salmana idololatram, hostem populi Dei; ita et Salamanas cedet Israelem, ob idola quae coluit in Bethel.

Nota primo: Salmana quem occidit Gedeon scribitur per *tsada*, hic vero Salmana scribitur per *sein*; unde hunc esse diversum ab illo contendit Lyranus cum Chaldeo, qui profinde Salmana hic accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum significans pacificum, idemque quod Salomon. Se enim Tarecamon Imperator vocatus est Solymannus, id est Salomon: utrumque enim nomen ab eadem radice סולְמָן sealam, id est pacificus fuit, deducitur. Unde vertunt: *Sicut vastari solet pacifex per insidas bellorum vel ab insidiatore in bellis;* sic vastabat Israël. Verum auctores jam citati asserunt unanimitate hunc Salmana esse eundem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clarus patebit. Nec obstat quod hic per *sein*, ille per *tsada*, scributur: quia hec duas litteras vicime sunt et commutabilis; utraque enim incedit *tsada*, licet illud in *tsada* reddito, et robustatur et durescat, idemque valeat quod *tsada*.

Nota secunda: Pro quod *judicavit Baal*, hebreicum est una vox נִשְׁתַּחֲוֵל arbel, quod varie a variis explicatur. Primo, Chaldeus et Lyranus, uti iam dixi, vertunt *insidas vel insidiatorum*, a radice נִשְׁתַּחֲוֵל, id est insidiatus est. Secundo, alii consentirent esse nomen proprium principis, vel urbis, de qua I Machab. ix, 2, dicunt: « Castra posuerunt in Massoloth, que est in Arbelis, humegante dan sensu: Sicut Salman, id est Salmans, 1 anno Hose regis Israel, vastavit urbem Arbel crudelissime, ita ut infantes coram matribus, et matres coram infantibus colliderent: sic Deus vastabit Israël et Samariam. Licit enim haec historia in Scriptura non narratur, tamen tempore Osee erat opus omnes vulgata et celebrata. Porro ipsis hunc dicta est *Arbel*, aut ab נִשְׁתַּחֲוֵל, id est quatuor, et נִשְׁתַּחֲוֵל, id est Deus, vel fortis, quod ea celebres existarent et colerentur quatuor dii, vel quatuor heroes; sicut dicta est *Cariat arbe*, id est civitas quatuor, scilicet Gigantum, Ioseph. xx, 15, et *civitas quatuor*, scilicet Gigantum, Ioseph. xx, 15, et *id est נִשְׁתַּחֲוֵל*, id est insidiatus est, et נִשְׁתַּחֲוֵל, id est Deus, vel Deo. Ita Arias, Vatablus et Marinus in *Lexico*, Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id est Deus, unde vertit: *Sicut vastatio Salmana de domo El in die preti*.

Verum dico *Arbel* idem esse per erasim quod *Ierobal* (ut vertunt Septuaginta); unde pereramus in Computensibus aque ac in Arabicis utroque legit *Ierobal*, pro *Ierobal*), id est Gedeon. Ita auctores jam citati. Audi S. Hieronymus: *Arbel idipsum significat quod et Ierobal, sed breviori descriptiorum sermonem;* *Arbel* enim idem est quod *Illegitur*, vel *Judex Dei*, puta *Baal*: idem significat *Ierobal*: נִשְׁתַּחֲוֵל rub enim idem est quod *Illegitur*,

contendit, iudicavit: *Baal*, est deus *Baal*. Ex eo enim quod Gedeon iudicavit, id est damnavit, et infirmum convicit esse *Baal*, dum ejus aram everit, dictus est *Jerubbaal*, dicente Joas patre Gedeonis: « Uliciscatur se de eo *Baal* (si est deus) qui suffidit aram ejus», *Jud.* vi, 31. Rursum Gedeon dicitur *Arbel*, id est insidiator *Dei*: quia deus *Baal* clanculum noctu per insidas everit (1).

MATER SUPER FILIOS ALISA. — *Quemque*, unde hoc peccatum? Respondet S. Hieronymus scriptum esse *Judic.* viii, 1: « Sicne facit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua». Verum id non repertum *Judic.* viii, sed *I Reg.* xv, 33; sum enim verba Samuels ad Agag regem Amalek, cum eum occidit mandaret. Lapsus ergo memoria videtur S. Hieronymus. Ille ergo id in libro *Judicium* et *historia Gedeonis* non narrari, re ipsa tamen accidisse, ut hi asseritur: minimum fuit tantus pavor, consternatio et confusio in castris Madian, dum Gedeon et socii ejus elongaverunt tubis trecentis, et faces trecentas ardentes ostentarent, ut vel gladiis Madianitarum in sese invicem conversis, vel

(1) Hebreicum exemplarum sic habet: *Sicut vastavit Sal man dominum Arbel in die preti*. Quia in lectio Salmarum hebrei imperator et dux propinquit, domus vero Arbelis et populus cui bellum illatum est. Quid autem quidam ad Salmannos referunt, quoniam primo Osee filii Elia regis Israhel anno, Arbelam trans Jordaniem crudelissime vastasse dicunt, id si temporum ratio patet, inquit Paulus de Palestina, facile nominum similitudo admittitur; namque Salman, et Salumannus, ut hebreus vocatur, ejusdem hominis nomen esse nihil probabit.

Salmannas (ut hoc loeo docent Osee) crudelissime vastaverunt arbores Arbelis, matres et filios occidendo; ita ut vastummodum Israhel. Sed cum haec historia non habetur in S. Scriptura, ille S. Hieronymus haec verba Osee translatis ad historiam Gedeonis. Recentiores interpreti, coll. II. Reg. vni, 3, Salmana per apocopum pro Salmannas regis Assyri nomine scriptam, *comes Arbel* vero haec regnum Assyri nomine scriptam, *comes Galilee* superiores in tribu Nephthali sita, cuius mentio facta est I Machab. ix, 2. « Ministrari ergo, ut scribit Resommer, locis munitis terra Iudeitanae eadem quod prius ab hostibus passa fuerat Arbel, tempore belli notissima tunc, quo hostis Assirius in regnum Israhelitum irrupt, regnante ibi Iudeitano Iacob. Et rovera, eum vates hisus usque ad Ezechiam Iuda regem, manus suum proibitione fecerit exstinctio, fari potuit, ut hos vaticinium in illo primo Oseen anno, quo Arbelis vastata est, ederetur, et vates praesenti, et aliisque in oculis sermonem omnium recenti imagine timentibus cladem proponerent.

Quoniam vero sint illi Arbeli, que hoc loco commenmorant? Perique, inquit Maurer, cogitant de iudeo Assyria. Sed pro altera parte primum pugnat id, quod נִשְׁתַּחֲוֵל, domus, vocabulum earum tantum urbium opulorumque nomibus junctem superiorum, in quibus hebrei aut saraceni loquuntur. Deinde, non est verisimile stragum tam longinquum, q. d. Arbelorum in Assyria fuisse, Iudeis, verum exteriarum Imperioribus et parum quiescere curiosus, a vato exempli causa proponi potuisse. Contra si statim, sermonem esse de Arbelis Galilee, exemplum ex proprio patrum ad audiencem animos non potuit non elicias esse.

festinatione et trepidatione fugientium, matres cum filiis alliderentur, Ita Ribera, Emmanuel, Mariana et alii.

(2) **Sic fecit** (id est faciet) **Vobis Bethel**, — q. d. Sic vos punient et cedent non tam hostes Assyri, quam Bethel, id est peccata a vobis commissa, puta idola adorata in Bethel, sicut Salmana putitus et cessus est a Beth Arbel, id est a domo et exercitu Gedeonis. In Hebrewo est elegans paranomasia, et antithesis inter Beth Arbel et Bethel, q. d. Sicut occidit et prostravit Madianitas idololatrias Beth Arbel, id est dominus Gedeonis, qui fuit rub, id est judex et vindicta El, id est dei falsi, puta Baal; ita cedet vos Bethel, id est do-

mus Dei veri, quam vos violastis et fecistis Bethel, id est dominum idoli: propter sacrilegia enim commissa in Bethel excedentemini. Uade subdit:

A FACIE MALITIE NEQUITARIUS VESTRARUM, — id est proper possimas nequitias vestras, quibus polluitis Bethel, id est dominum Dei. Hoc de causa ait Isaia cap. xxxi, 9: « Dixit Dominus, cuius igitur est in Sion, et caminus ejus in Ierusalem, » Vide ibi dicta.

Simili eleganti et tropo Isaia Jerusalem vocat Ariel, in eaque voce vane ludit cap. xxxix, 1 et 2, dicens: « Ve Ariel, Ariel! civitas quam expugnabit David, etc. Et circumvallabo Ariel, etc. Et erit milii quasi Ariel. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Inveicat Deus, et in os injicit Israeli amorem et beneficia a se ei jugiter prorsita, ut ostendat ejus ingratitudinem, quod a se ad vitulos avos desciverit. Puer, inquit, Israel, et dilexi eum: et ex Egypto vocavi filium meum. Et ego quasi nutritus Ephraim, et portabam eum in brachis meis. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. **Quocirca ingrato capitulat et iram intentat, quoniam tam da misericordia temperat, ut ei redditum in patrem spondeat.** Ab hac clade exiunt Iudei, quia ipso fidelis a parte Dei stetit eum sanctis Levitis (1).

1. Sieut mane transit, pertransi rex Israël. Quia puer Israel, et dilexi eum: et ex Egypto vocavi filium meum. 2. Vocaverunt eos, sic abiurunt a facie eorum: Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant. 3. Et ego quasi nutritus Ephraim, portabam eos in brachis meis: et nescierunt quod curare eos. 4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum: et declinavi ad eum ut vesceretur. 5. Non revertetur in terram Egypti, et Assur ipse rex ejus: quoniam noluerunt converiri. 6. Cupit gladius in civitatum eujus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum. 7. Et populus eius pendebit ad redditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. 8. Quonodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? Quonodo dabo te sicut Adam, ponam te ut Seboim? Conversus est in me cor meum, pariter conturbata est penitudo mea. 9. Non faciam furorēm ire meā: non convertar ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediens civitatem. 10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris. 11. Et avolabunt quasi avis ex Egypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in dominis suis dicit Dominus. 12. Circundedit me in negatione Ephraim, et in dolo dominus Israel; Iudei intem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis.

(1) Ea oratio habita videtur, quo tempore res Israelitae primi, populus non revertetur in Egyptum, sed in Assyriam migrabit, 5; secundo, dura patietur ab hostibus, a quibus terram vastabunt predicti, 6; tertio, frustra invocato Dei auxilio, deducetur captivus, 7.

TERTIO, mitigationem vindictae promitti; primo, delictum Dei inter se veritatem et misericordiam, 8; secundo, decretum non penitus perdere populum, 9; tertio, promitti beneficia cum conversione sub finem mundi, 10, 11 (vers. 12 melius referetur ad cap. xii).